

A Bakony-hegység és a Bakonyalja természeti emlékei

(Befejező közlemény.)

Írta: Földváry Miksa.

Érdekes, szép sziklák.

Jóllehet a Bakony-hegység főként mészkőből és dolomitból van felépítve, mégis nem sok oly vad, bizarr, félelmetes, csipkés él, csúcs, fal látható, mint az Alpok némely vidékén. Ennek magyarázata bizonyára az, hogy idők folyamán a víz és szél és egyéb behatások simítottak az ősi arculat redőin.

Néhány különösen érdekes sziklát a következőkben sorolok fel:

1. Emberkő körülbelül 10 m magas dolomitszikla Diszel község határában az Esterházy hercegi hitbizomány sáskai erdejében a Felső-Szarvasvölgy sziklakapujában. Mellette festői alakú dolomitfalak és oszlopok, körülötte bükk-, gyertyán-, kőrisfa-állomány, alatta leszakadt mohos sziklák. A hatalmas kőtest kámzsás barátnak alakját mutatja, ki örködik a völgy torkolatánál.

2. A bakonybéli Szentkút tárgyalásánál már szó volt a Kálváriadomb erdősűrűjében fekvő mohás sziklákról, melyekről azt regéli a hívő nép, hogy azok az itt Szent Mór társaságában remete életet élt Szent Günther bencés szerzetes könnyei.

3. A m. kir. honvédkincstárnak Isztimér község határában fekvő barokkvölgyi véderdejében Királyszállástól ÉK.-re körülbelül egy km-nyire mutatnak egy dolomit sziklalapot, melyről azt beszélik, hogy az Mátyás király vadászasztala volt.

Ennek a sziklának rombold alakú a vízszintes felső lapja, melynek oldalai 290x300x150x170 cm hosszúak. Az asztallap vastagsága 160 cm. Mellette van a Barokkvölgy száraz, köves fe-

Emberkő az Agártető alatti Felső-Szarvasvölgyben.

(Földvály Miksa felvétele.)

neke; a völgy oldalán pedig hatalmas sziklák között bükk-, gertyán-, kőris-, juhar-, cserfaállomány.

4. Műle sziklája. Ez a szikla egyik tagja annak a 20—25 m magas négyes tagozatú, függőleges falú sziklacsoporthoz, mely Quadt Sándorné hercegné, Esterházy Mária Anna grófnő balatonarácsi véderdejében van. A sziklacsoporthoz megérdemli a megemlést egyrészt azért, mert festői képet nyújt az egyébként is szép völgynek, másrészt a mintegy 3 k. holdnyi területen levő sziklacsoporthoz mindenféle zavartatástól való megkímélése esetén remélhető, hogy abban ritka emlések ütnek tanyát és kiveszőfélben levő ragadozó madarak fognak fészkelni.

A néprege szerint valaha egy Müle nevű bakonyi betyár búvóhelye volt, kinek nevét ma is őrzi.

3. Tatárkövek. Károlyi József gróf fehérvárcsurgói erdejében a községtől mintegy 2 km-nyire különböző nagyságú, kockatörésű darabokban igen kemény homokkősziklák hevernek rendszertelenül szanaszét. Nagyon érdekes alakulat, amilyen csak több km távolságban levő hegyekben található. Mivel fenyőerdősítés van rajtok, a televényképződés folytán észrevehetően a felszín alá kerülnek.

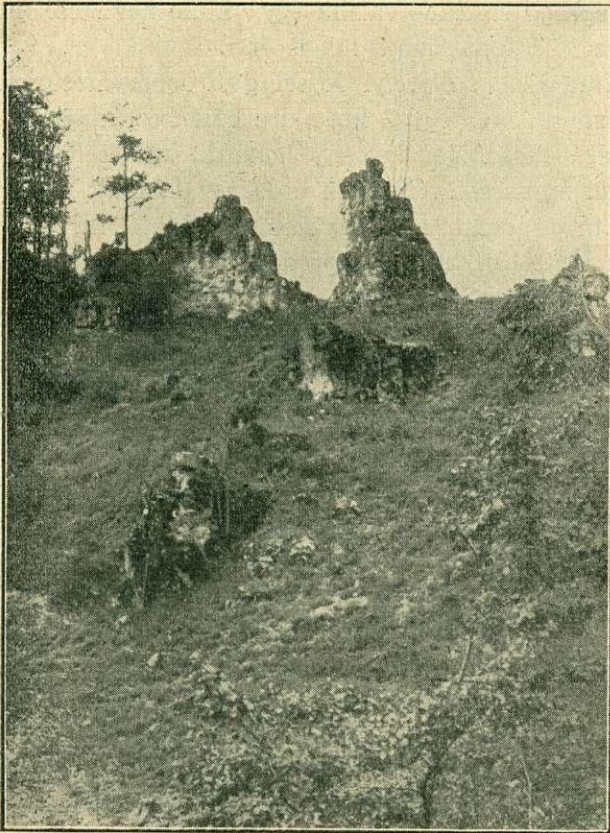
Érdekes a magyar nép intelligenciájából folyó az a megfigyelése, hogy ezek a homokkősziklák nem azonosak a környék kőzeteivel s mivel geológiai tudás hiányában erre magyarázatot nem talált, a képzelőerőhöz fordult s azt regéli, hogy ezek a sziklák megkövült tatárok, kiket Szent László király átokkal sujtott.

6. Ugyancsak Károlyi József grófnak Fehérvárcsurgó község határában levő birtokában, a Gaja balpartján áll egy jellegzetesen toronyalakú, a vízszinttől számítva 30 m magas szikla.

7. Táborkő a Gerence vadregényes völgyében, a pápa-ugodi hitbizományi uradalom erdejében, a Gerence-patak medre mellett nyúlik a magasba. Az erdős, sziklás, kanyargós völgynek ez nem egyetlen ékessége, hisz annyi a megragadó, érdekes, szemet gyönyörködtető részlet a hosszú Gerence völgyében, hogy tulajdonképpen az egész völgyet természetvédelmi területté lehetne nyilvánítani.

8. Puszta-Palotavárpalotától északra mintegy három km-nyire van egy kiugró kocka alakú mészkőszikla, rajta Mátyás király egykori vadászkastélyának romjai láthatók, mely a déli oldalt kivéve, meredek sziklafalon áll.

9. Madárfej-szikla Tanka Sándor főerdőmérnök elnevezése szerint. Ez a szikla a veszprémi káptalan csopaki véderdejében, a nosztori Csapásvölgyben, a pizstrángos tavaktól mintegy 1/2 km-nyire, a völgy Ny. felé hajló oldalán, az erdei út felett mintegy 5 m magasságra emelkedik. Mindkét oldalán repkény, borostyánnal, iszalaggal és mohával van ellepve, mely igen szép köntösbe öltözteti az érdekes mészkősziklát. Felette keskeny sziklaorr mered az égnek.

Gerencevölgyi dolomitsziklák a Táborhegyen.

(Földváry Miksa felvétele.)

10. Péter-szikla a Somlóhegy süvegén, a hegy D. oldalán. Egymáson heverő sűrű bazaltlapok sokasága 8—10 m magaságig, melynek egyik oldala a hegy tömegének támaszkodik, a másik függőlegesen szakad lefele.

1. Kinizsi sziklája ugyancsak a Nagysomlón a Somlótár közelében. Ennek a sziklának nyeregalakú mélyedéséről az a monda kering a nép között, hogy az a népszerű híres katona lába nyoma.

J) *Barlangok.*

Országos hírre igényt tartó barlang a Bakonyhegységben és

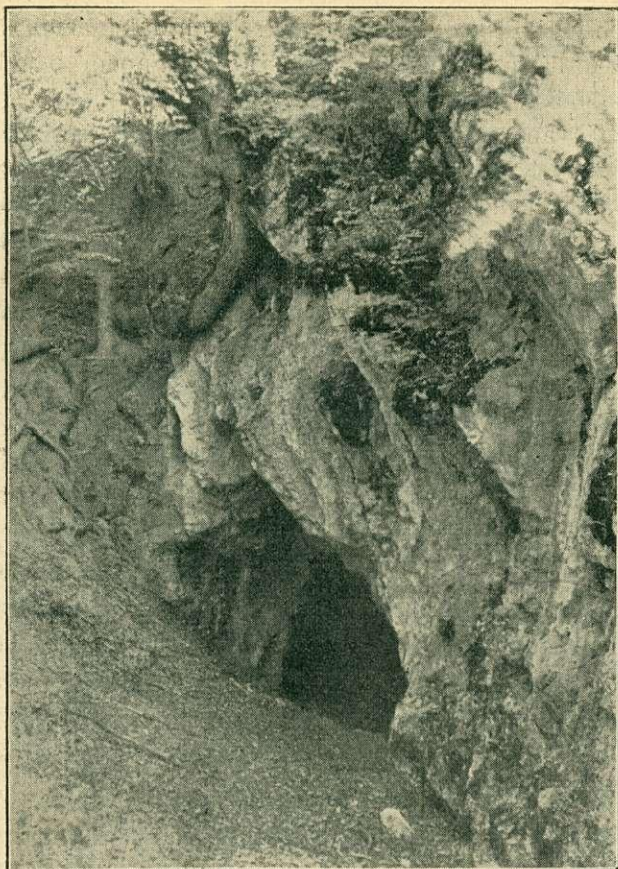
környékén a tapolcai tavas barlang, míg a többi leginkább csak amolyan betyárbúvóhely volt a múltban.

1. A tapolcai tavas barlang, mely Tapolca alatt húzódik, mindenesetre természetvédelmi szempontból is figyelmet érdemel. Cseppkövek ugyan nincsenek benne, de hatalmas termei és hosszú folyosói nemcsak a természetbarátot és turistát, hanem a tudóst is érdekelhetik és pedig elsősorban a zoológust, hisz dr. Dudich Endre szerint csak ebből a barlangból ismerjük hazánk egész területéről a *Sinella coeca* nevű vak ősvort.

2. Pincelyuk a neve annak a kis barlangnak, amely Németbánya község határában, a veszprémi püspökség jóváhagyott üzemterv szerint kezelt erdejének 17/b. részében igen meredek oldalon, sziklák között van, mintegy 400 m-nyire a tenger felett. Hat m magas sziklafal alján 3 m hosszú, 1.5 m széles és ugyanolyan mély üreg, a bejárata mellett kőpad, amelyről messze ellátni a szemünk előtt elterülő előhegyekre, pápai síkságra. Savanyú Józsi, a hírhedt bakonyi betyár tanyázott benne. A körülötte tornyosuló s a csenevész növésű fiatal erdő fölé emelkedő sziklacsoportok patyolatfehérre kopott falai messze távolra világítanak s vaksötétségben is irányt mutattak a bujdosó szegénylegényeknek.

3. Odvaskő az előbbinél jóval terjedelmesebb barlang a pápa-ugodi hitbizománynak Szűcs község határában levő erdejében, a Gerencevölgybe torkolló Szarvad-árokra hajló meredek hegyoldal kopasz fejnél. A barlang előtt többszerű mélyedés, oldala mohás. A barlang hossza mintegy 15 m, szélessége 7 m, belső magassága 2—4 m, a végén mélyen benyúló kárpit függ le.

4. A szép és ritka flórájáról nevezetes Barokvölgyben a m. kir. honvédkincstárnak Isztimér község határában elterülő véderdejében, Királyszállás közelében a völgy keleti oldalán több emeletnyi magas sziklafalak, tornyok és fokok közötti hasadékban rejtőzködik Rózsa Sándor barlangja, mintegy 5 m hosszú, ugyanolyan széles odú. A bejárat két oldalán két hatalmas bástyaszerű sziklaoszlop áll őrt, előtte mohás, nedves, szürke sziklák hevernek. Sötét, vad, félelmetes hely, igazi rablótanya, pedig nagyon valószínű, hogy a híres betyárvezér, Rózsa Sándor, aki

Az Odvaskő-barlang a Gereince völgyében.

(Földvály Miksa felvétele.)

nek kétes dicsőségét tartja fenn nevében ez a barlang, sohasem tanyázott benne.

5. Még feltáratlan az a barlang, melynek egyelőre csak a nyílása ismeretes az Esterházy hercegi hitbizománynak Diszel község határában levő erdejében, az Ágó-fennsík déli peremén. Vörös és szürke bazalttufában 8—10 méternyire rézsút lefelé vezet egy nyílás, mely télen gőzölög s a hó rögtön elolvad rajta.

6. Nádasdy Pál gróf lókúti erdejében a Borzás részben van a Kőház nevű sziklaodú, mely szintén nincs még feltárva és melyről azt beszélnek, hogy valaha betyártanya volt.

7. Sobri Jóska rejtekhelyének mondják azt a barlangot, mely Bodajk község határában, Grünfeld Sándor birtokán van, a Gaja baloldalán levő mészkősziklák között.

8. Ugyancsak Sobri Jóska tanyájának hívják azt a barlangot is, mely Károlyi József gróf uradalmában, a Széles árokban levő vadászház közelében, az árok jobboldalán van, mely mindössze 3 méter hosszú, de annyira el van rejtve a kutató szeme elől, hogy a nép nem kételkedik abban, hogy a híres, kalandos életű betyárvezér tényleg a barlangban lakott. Természetes, kicsiny ablakából jól át lehet tekinteni a környezetet, viszont az útról a bejárat nem látható.

9. A székesfehérvári püspökség tési erdejében a már említett Sötéthorogvölgy és Móroctető között, Prohászka fája közelében, a Kőpajta nevű vadászkunyhóval szemben látható egy 15 m mély sziklahasadék, ez a Kőpajta-sziklabarlang.

10. Bakonykútától délre, a Baglyashegy közelében haladó karsztos dolomitsziklás regényes völgy sziklafalai között, nehezen megtalálható helyen fekszik a Csikvárágya nevű barlang, mely a nép hite szerint természetesen szintén zsványtanya volt valamikor.

11. A Cuha sziklás birodalmában, Vinyepusztá közelében van a kőpince mészkőbarlang, mellette bővizű forrás és hatalmas szikla.

12. A Bakony szívében levő Kőrishegy alján, a Márványvölgyben van a meglehetősen mély ördöglik.

K) *A földfelület sajátosság alakulása.*

Ezen a címen összefoglaljuk azokat a nevezetességeket, amelyek a földfelületen érdeklődésünket felkeltik.

Ilyenek volnának:

1. Macskalik víznyelőtöbör a Kabhegy oldalán, Nagyvázsony község határában, az uradalmi erdő és az úrkúti legelő határvonalában. Ez a tölcser mintegy 40 m átmérőjű, 25 m mély, a felekén barlangszerű nyílás, mely a beömlő csapadékvizet elnyeli s valószínűleg a devecseri völgyben adja vissza a felszínnek.

2. A Nyirtó eliszapolt tölcser a Kabhegy oldalán, a nagy-

A Nagyvázsony melletti Kabhegyen levő Nyirtó kocsántalan tölgytel.
(Földvály Miksa felvétele.)

vázsonyi uradalom erdejében. Lefolyása nincsen; csupán csapadékvíziből táplálkozik; bár vízkörnyéke elég nagy, nem sok víz van benne. Egész kiterjedése 2 khold. A sás, nád, káka, gyékény mindinkább szaporodik úgy, hogy nyílt víztükör már alig van. A récefélék nagy tömegekben szokták ellepni s fészkelnek is benne.

Körülötte 20—30 éves tölgy-, cser- és gyertyánállomány, partján hatalmas kocsánytalan tölgyfa áll.

Megfigyelték, hogy az erdei vad nem jár a Nyirtó vizére, holott igen kevés forrás van a Kabhegyen. Valószínűleg azért nem keresi fel a vad, mert a sok korhadó növény kellemetlen ízt kölcsönzött a víznek.

3. Ugyanilyen, de jóval kisebb a Verébtó, mely ugyancsak a nagyvázsonyi uradalomban, a Kabhegy oldalán fekszik. Kiterjedése csupán 0.5 kh. Naiv monda fűződik hozzá, illetve a szélen álló örek tölgyfához.

4. Mint egy rombadólt, vagy föld alá süllyedt s kiásott ősi vár, úgy hat a szemléelőre anagyvázsonyi uradalomnak, a régi úrkúti erdészlak mellett, szünetelő mangánbánya felszínén levő érdekes alakú mészkösziklák csoportja.

BEFEJEZÉS.

Ismételten hangsúlyoznunk kell azt a köztudatba már átment megállapítást, mely az előadottakból is következik, hogy a természetvédelem ügyében, annak minden vonatkozásában az állami erdészetnek teret kell biztosítani s a természeti emlékek kijelölésénél, lajstromba foglalásánál, leltározásánál, ellenőrzésénél, mint az a legtöbb külföldi államban is be van vezetve, az erdészetnek közre kell működnie, hisz — amint az ebben az értekezésben is olvasható, a természeti emlékek csaknem kizárólag az erdőben vannak.

Bakonyi adataink összegyűjtésének ideje alatt jelent meg a legújabb természetvédelmi törvény, a karintiai 1931 április 27-iki törvény s most az 1932. évben annak végrehajtási utasítása, mely teljes és feltétlen védelmet biztosít az ebben az értekezésben is tárgyalt több növény- és állatfajnak, nevezetesen:

a cifra kankalinnak (*Primula auricula* L.), a tarka rigópóhárnak (*Cypripedium calceolus* L.), a henye boroszlánnak (*Dalphone cneorum* L.), a fehér tavi rózsának (*Nympaea alba* L.), a sárga tavi rózsának (*Nuphar luteum* L.); részben a tiszafának, havasi fenyőnek és égernek stb.;

az állatvilágból: a sündisznónak (*Erinaceus europaeus* L.) és a nyusztanak (*Mustela martes* L.),

a madarak közül: a réti sasnak (*Haliaetus albicilla* L.), a halászsasnak (*Pandion haliaetus* L.), a gatyásölyvnek (*Archibuteo lagopus* Brün.) és a jégmadárnak (*Alceda ispida* L.).

Végül meg kell jegyeznünk, hogy a bakonyi fontosabb természeti emlékek, vagyis a természetvédelmi területek könnyebb megtalálása végett egy átnézeti rajzot mellékelünk.

IRODALOM.

1. Dr. Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest. 1907.
2. Blattny Tibor: Az erdőtáj átalakulásairól. Erdészeti Lapok. 1913. évf. 21. füzet.
3. Dr. Borbás Vince: A Balaton flórája. A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. Budapest. 1900.
4. E. Bradler: Die Eibenschätze des Eichsfeldes. Naturschutz 12. évf. 9. szám.

5. Chernel István: Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Budapest. 1899.
6. Dr. Cholnoky Jenő: A természeti emlékek védelme. Földrajzi közlemények, L. I. kötet. 1923. évi VIII—X. füzet. Budapest.
7. Dr. Degen: Rosa Györffyana n. sp. et species diversae generis Rosae a Prof. Györffy in montibus Bakonyensibus collectae. A szegedi m. kir. Ferenc József-tudományegyetem „Tudományos közleményei.” Természettudományi Értekezések. Szerkesztik Györffy István és Ortway Rudolf, II. kötet, 1. füzet. Szeged. 1925.
8. Dr. Dornyay Béla: A Bakonyban. Turistaság és Alpinizmus. IX. évfolyam. 1919. évi 8. szám. Budapest.
9. Dr. Dornyay Béla: Bakony. Részletes magyar utikalauzok. Budapest. 1927.
10. Dr. Dornyay Béla: Hajnalmadár a Bakonyban, Aquila, 1922. évf. XXIX. kötet.
11. Dr. Dudich Endre: Az aggteleki cseppkőbarlang és környéke. K. M. Természettud. Társulat. Népszerű természettud. könyvtár. Budapest, 1932.
12. Fekete Lajos és Blattny Tibor: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. Selmechánya, 1913.
13. Dr. Gáyer Gyula: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumai flórasáv. Vas vármegye és Szombathely város Kultur egyesülete és a Vasvármegyei Múzeum I. évkönyve. Szombathely, 1925.
14. Dr. Julius Gáyer: Der Bakonyer Wald. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft, Nr. 38. 1927.
15. Dr. Julius Gáyer: Die Eibe im Bakonyer Walde. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft, Nr. 42. 1930.
16. Hanusz István: Fűben, fában. Budapest. 1905.
17. Dr. Gustav Hegi: Aus den Schweizerlanden. Verlag Orell Füssli Zürich.
18. Hunfalvy János: A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest. 1864.
19. Dr. Jávorka Sándor: Magyar Flora. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára. Budapest. 1924.
20. Dr. Jávorka Sándor: Újabb florisztikai adatok. Magyar Botanikai Lapok. Budapest. 1930. I./12. száma.
21. Dr. Jávorka Sándor: A tátorján Magyarországon. Természettudományi Közöny. Budapest. 1932 szeptember, 64. kötet, 17—18. szám, 963—964. füzet.
22. Dr. Jávorka Sándor: A Sorbus torminalis (L.) Cr. magyar keverékfajai. Magyar Botanikai Lapok, Budapest, 1926. évi I./12. szám.
23. Dr. Jávorka Sándor: A bakonyi „vénhedő tiszafa.” Természettudományi Közöny. Budapest. 1929. évi április 15.
24. Kaán Károly: Természetvédelem és a természeti emlékek. Budapest. 1931.
25. Kaán Károly: A természeti emlékek fenntartása. Budapest. 1909.
26. Dr. A. Kerner: Der Bakonyer Wald. Eine pflanzengeographische Skizze. 1856.
27. Dr. L. Klein: Zierträucher und Parkbäume. Heidelberg.
28. Dr. Lovassy Sándor: Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásaik. Budapest, 1927.
29. Dr. Lovassy Sándor: Adatok a Balatonvidék madáréletének ismeretéhez. Természettudományi Közöny 1913, augusztus 15. XLV. kötet, 16. szám, 584. füzet.

30. Dr. Lóczy Lajos: A Balaton környékének geomorfológiája. Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. Budapest, 1913. évfolyam, 1—2. szám, CIX—CX. pótfüzet.
31. Dr. Mágocsy—Dietz Sándor: Adatok a Balaton és környéke flórájának ismeretéhez. Botanikai Közlemények 1914. évi 5—6. füzet. Budapest, 1914.
32. Dr. Nagy Jenő: Magyarország avigeographiai felosztása és jellemzése. Allattani Közlemények, XVI. 1917.
33. Dr. Pillitz Benő: Veszprém vármegye növényzete. A veszprémvármegyei múzeum kiadványai. Veszprém, 1908.
34. Dr. Rédl Rezső: Az Esztergár-völgy flórája. A veszprémi kegyesrendi róm. kath. gimnázium 1927—1928. tanévi értesítőjében. Veszprém.
35. Dr. Rédl Rezső: Adatok a Nyugati Bakonyalja flórájának ismeretéhez. A veszprémi kegyesrendi r. k. gimnázium 1929—1930. értesítőjében. Veszprém.
36. Dr. Rédl Rezső: *Primula auricula* L. a Bakonyban. Botanikai Közlemények 1928. évi XXV. kötetében.
37. Dr. Rédl Rezső: A bakonyi tiszafa pusztuló új lelőhelye. A veszprémi kegyesrendi róm. kath. gimnázium 1928—1929. értesítőjében. Veszprém.
38. Dr. Rédl Rezső: A bakonyi tiszafa előfordulása. Természettudományi Közlöny 63. kötet, 1931. május 1-én megjelent 9. számában.
39. Dr. Rédl Rezső: Képek a Bakony flórájából. A veszprémi kegyes tanítórendi r. k. gimnázium 1931—1932. értesítőjében. Veszprém.
40. Dr. Rédl Rezső: Adatok a Bakony flórájának ismeretéhez. A veszprémi kegyesrendi róm. kath. gimnázium 1930—1931. értesítőjében. Veszprém.
41. Dr. Römer Flóris: A Bakony. Természetrajzi és régészeti vázlat. Győr. 1860.
42. Dr. Walther Schoenichen: Einige Bemerkungen über die Eibe. Naturschutz. 13. évf. 2. szám.
43. A. Steinbrecht: Der Eibenwald bei Wessobrunn. Naturschutz. 11. évf. 8. szám.
44. Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár. Budapest. 1896.
45. Wagner I.: Hárstanulmányok. Magyar Botanikai Lapok. 1932. I./12. szám.